

Daugiakultūriškumas ir politinis teisingumas vaikų knygose: požiūris iš Indijos

Sandhya Rao

Kaip ir daugybė kitų dalykų, atėjusių į Indiją iš Vakarų, sąvokos „daugiakultūriškumas“ ir „politinis teisingumas“ vėlai pateko į vaikiškų knygų pasaulį. Tad dabar, kai Vakaruose apie tai daug kalbama ir diskutuojama, mes Indijoje tik pradėdami šias problemas suvokti. Kai kuriems iš mūsų tai labai svarbūs klausimai, kuriuos reikia nedelsiant spręsti, tačiau daugumai žmonių jie tėra neplanuoti pamąstymai. Tikriausiai nėra pasaulyje tautos, įvairiakultūriškesnės už Indiją, turint galvoje mūsų šalyje gyvenančių rasių, kalbų ir tarmių skaičių, oficialiai ir neoficialiai išpažįstamas religijas bei kultūras. Netgi juokaujama, kad ten, kur du indai, - vienuolika nuomonių. Todėl tokiomis aplinkybėmis svarstymai apie daugiakultūriškumą ir politinį teisingumą negali vykti pagal tą pačią schemą kaip Vakaruose. Krypčių beveik iš viso neįmanoma nubrėžti, nes išimčių daugiau nei taisyklių.

Kyla natūralus klausimas: kokiems vaikams kuriame knygas? Vidurinės ir aukštesniosios vidurinės visuomenės dalies angliškai kalbantiems vaikams, einantiems į miesto mokyklas? Kaimo vaikams, lankantiems lūšnas be stogo, kuriose tėra vienas mokytojas, ir tas retai pasirodantis? Elitinių vietos mokyklų vaikams? Varguomenės vaikams, kurie trokšta mokytis ir kurių tėvai nori to paties, nes tada jų atžalos gali bent kartą per dieną mokykloje pavalgyti pietus, kurie kai kuriose Indijos valstijose yra stimulas, skatinantis mokytis? Tad kam rašome knygas?

Tokiame kontekste daugiakultūriškumo, kaip pastangų atspindėti realų įvairių žmonių ir kultūrų pasaulį arba bent jau padėti vaikams rasti savo vietą tarp knygų, apibrėžimas įgauna naują prasmę. O politinis teisingumas? Tai dar sunkiau. Skirtingi dalykai įvairių kultūrų, regionų, religijų ir t. t. žmonėms turi nevienodą reikšmę. Kur ta skiriamoji riba? Arba kaip ją pereiti, išdildyti? Lengviausia - apsimesti, kad jos iš viso nėra.

Vaikų literatūra Indijoje labai mažai tyrinėta. Tie tyrimai dažnai tėra senos disertacijos, paremtos stereotipinėmis mintimis. Todėl mums taip sunku. Neturime parametrų, pagal kuriuos galėtume vertinti vaikiškas knygas. Kažkodėl vaikams skirtos knygos per mažai svarbios, kad būtų kritinių tyrimų ar vertinimo objektas. Štai kodėl mes pirmiausia žvalgome į Vakarus ieškodami daugiakultūriškumo ir politinio teisingumo pavyzdžių, kol suvokiame, kad tų sistemų ir standartų negalima taikyti vienodai. Knygose turi atsispindėti kultūrinė Indijos įvairovė. Vienai knygai taisyklėpritaikyti galima, o kitai - ne.

Pavyzdžiui, Hazel Rochman savo knygoje „Prie užtvarų: parama daugiakultūrio pasaulio knygoms“ (*Against Border: Promoting Books for a Multicultural World*) aptaria Virginios Hamilton kūrybą ir pasakoja apie savo darbą komisijoje, pasiūliuotoje Hamilton kandidatė tarptautinei H. Ch. Anderseno premijai gauti. Kai kas sakė, kad ji tam neturi jokių galimybių, „nes užsieniečiai jos nesupras, neskaitys, nevers (...). Per sunku, per daug idiomatiška, per daug lokalu. Jie klydo. Hamilton laimėjo“ (Chicago and London: ALA Books / Booklist. 1993, p. 25).

Su Vakarų leidyklų ir platintojų pastabomis, kad tai per daug lokalu, per daug idiomatiška, per sunku, mes susiduriame nuolat. Atsiliepimai apie indišką knygą patys įvairiausi: „Paveikslėliai puikūs, bet siužetas nesuprantamas“, „Įdomi anglų kalba“, „Labai jau nutolusi kultūra“. Galime paklausti: nesuprantamas kam, nutolusi nuo ko? Juk vaikai nepažįstamais dalykais - dinozaurais iš tolimos praeities, pačiais įvairiausiais svetimšaliais - tiesiog mėgaujasi... Galbūt ribotų pažiūrų suaugusieji linę

vertinti už vaikus, tuo tarpu vaikai yra savaime daugiakultūrės prigimties: jiems patinka tai, kas pažįstama, bet jie palankiai žiūri ir į keistenybes.

Kartą pas mus lankėsi Šri Lankos knygų platintojai, kurie norėjo išigyti keletą knygų tamilų kalba, bet jiems iškilo kalbos problema. Jie sakė, kad tamilų kalba, vartojama Šri Lankoje, šiek tiek skiriasi nuo Indijos tamilų kalbos, ir paprašė mus ją pakeisti taip, kad atitiktų jų poreikius. Bet vėliau – mūsų nuostabai ir džiaugsmui – jie pasakė, kad sutinka su Indijos tamilų kalba, nes mano, kad jų vaikams laikas pradėti skaityti ir kitomis tamilų kalbos tarmėmis! Taigi kartais panašumai reikalui pakenkia, tuo tarpu skirtumai suteikia gyvybiškumo. Arba paimkime vieną pirmųjų mūsų leidinių – „Ekki Dokki“ (Chennai: Tulika Publishers, 1996), klasikinę liaudies pasaką apie dvi seseris: vieną su vienu plauku, kitą – su dviem. Galiausiai mergaitei su vienu plauku užauga daug plaukų, o mergaitė su dviem plaukais netenka abiejų, bet abi jos ilgai ir laimingai gyvena. Jungtinėje Karalystėje prieš šią knygą buvo išsakyti tokie argumentai: pasakoje vaizduojamas plikas vaikas nuliūdins vaikus, sergančius vėžiu, kuriems atliekama chemoterapija. Kurį laiką pasijutome tiesiog priblokšti. Nejaugi mes siūlome vaikui bloga? Vis dėlto paskui, viską apmąstę, supratome, kad toks yra vakarietiškas suvokimas. Indijos kultūroje skusti galvą įprastas dalykas, susijęs su įvairiais ritualais ir tikėjimais, net yra prietaras, kad, nuskutus vaikui plaukus, ataugės tankesni! Paskui atvažiavo kažkoks žmogus, pats ilgai kovojęs su vėžiu, ir paprasčiausiai atmetė visus savo kolegų nuogąstavimus, kad pasaka gali sukelti tokias asociacijas. Tačiau kiek prireikė laiko, kol suvokėme, jog neverta nuolaidžiauti vakariečių suvokimui. Laikas ir Vakarams mokytis mus suprasti.

Tas pat ir su iliustracijomis. Esame girdėję įvairių nemalonių Vakarų leidėjų pastabų, panašių į šią: „Knygos nuostabios, bet paveikslėliai kažkokie neindiški“. Vadinasi, jie neatitinka jų Indijos vizijos. Labai dažnai tokie leidėjai keičia iliustracijas ir spalvinę gamą, kad atitiktų jų nuostatas. Tokios praktikos rezultatas – visiškai iškraipytas mūsų šalies įvaizdis. O dėl iliustracijų, tai, jų nuomone, tik mogolų ir miniatiūrų stilius yra „indiškas“, niekas daugiau. Atleiskite, bet gal mes, indai, žinome geriau?! Juk paprasčiausiai kartojant tuos pačius įvaizdžius, knyga nepasidaro daugiakultūre ar politiškai teisinga.

Mes kone užkimome aiškindami visiems, esantiems ne Indijoje ir linkusiems įsiklausyti, kad mūsų vaikai metų metus skaito knygas apie traškučius ir orinius pyragaičius, merengas ir sumuštinis su liežuviu, laumes ir nykštukus, ažuolus ir imbiero alų, galbūt ne visada gerai jas suprasdami, bet nepaprastai jomis žavėdamiesi. Jiems taip patinka knygos! Visi mes išaugome skaitydami daugiausia atvežti nes britiškas knygas. Kiekvienas, dirbęs su vaikais, žino, kaip natūraliai ir lengvai jie suima į save visa, kas suaugusiesiems atrodo svetima ir keista. Gaila, kad suaugusieji sprendžia, ką vaikams skaityti, ir, užuot pripažinę instinktyvų jų gebėjimą taikiai sugyventi su supančia įvairove, nustato griežtą tabu vaikų knygoms.

Vaikų vaizduotėje telpa visos galimybės, kylantys klausimai ir rasti atsakymai. Skirtumas tik tas, kad jie tiki pasauliu, kuriame apsilanko. Kokią mes turime teisę nurodinėti, kuriuose pasauliuose jiems apsilankyti galima, o kuriuose – ne?

Apie tokius pavojus perspėjo Isaacas Bashevis Singeris sakydamas: „Mūsų laikais literatūra praranda savo adresatą“ (*When Shlemiel Went to Warsaw*. New York: Farrar, 1968; įvadinis žodis). Siekdami, kad viskas priklausytų visiems, mes rizikuojame tapti niekuo. Indijoje išleistos knygos turi – tiesiog privalo – atspindėti visą Indijos etosą: visus kultūrinius sluoksnius, nuotaikas, visą mūsų nelengvą gyvenimą. Kiti, skaitydami mūsų knygas, turi tiesiog pamėginti jas suprasti taip, kaip Indijos vaikai mėgina suprasti, ką reiškia būti Jungtinėse Valstijose juodaodžiu ar jaunąja Zlata, rašančia dienoraštį bombarduojamame Sarajeve. Singeris primena mums, kad, praradę gimtosios žemės pojūtį ir savo pačių identitetą, neteksime savo balso.

Singeris išreiškia ir kitą ne mažiau svarbią mintį: „Vaiką stabdo ne nežinomi žodžiai, o neįdomus pasakojimas“ (*Children in Literature* 6, 1977, p. 13-14). Tai esminis

dalykas. Jeigu knygos balsas teisingas, aistringas ir kviečia paskui save, vaikas į jį išsiklausys. Nesvarbu, kad atskiri skaitomos knygos žodžiai yra neaiškūs. Argi mes patys suprantame kiekvieną perskaitytos knygos žodį? O vaikas juk yra toks pat skaitytojas.

Taip mes Indijoje suprantame daugiakultūriškumą ir politinį teisingumą. Ir visiškai nesvarbu, kad vienoje kultūroje apie ką nors kalbėti yra visiškai priimtina, o kitoje – ne. Cathy Spagnoli, viena iš mūsų autorių, kartą pasakojo, kad Amerikos leidėjams atrodo, jog atvirai kalbėti apie fiziologines kūno funkcijas yra nepadoru, o, pavyzdžiui, japonams tai nekelia jokių problemų:

„Japonų liaudies pasakose visiškai natūralu minėti išmatas, šlapimą ir pan. Mane sužavėjo, kaip Japonijoje elegantiški bibliotekininkai ar orūs verslininkai pasakoja vieną po kitos istorijas apie bezdalus ar kaip šlapimas virto upe ir pan. Klausytojams jos patinka. Amerikoje niekada negalėčiau to daryti: jau po kelių mėginimų buvau iškviesta pasikalbėti pas mokyklos direktorių!“

Poetas, vertėjas, folkloristas ir mokslininkas A. K. Ramanujanas mano, kad tokios pasakos – tradicijos dalis. Jos sekamos ant puoduko sėdintiems japonų vaikams ir moko atlikti savo reikalą. Panašiai Indijoje „sutemus močiutės ir tarnai sekdamo vaikams pasakas apie aistras ir rūpesčius“ (Radhikos Menon pranešimas „Ar yra vaikų literatūroje tabu?“, skaitytas Delio knygų mugėje 2000 m. vasarį). Šiose pasakose kalbama apie tai, kas neatitinka šiandieninio vaikų literatūros supratimo, – apie problemas, su kuriomis susidurdavo gausių šeimų vaikai. Pasakos – tai galimybė pasakyti tai, apie ką paprastai nekalbama, taigi jos padeda vaikams suprasti pasaulį.

Vadinasi, teisingumas atsiranda ne ką nors slepiant ar draudžiant, o apie tai kalbant. Žmonės, laikas ir kiti dalykai knygoje turi atsispindėti tokie, kokie yra. Gerose knygoje apie tai rašoma lengvai, aiškiai. Puikiame apsakyme vaikams „Aiškus dangus“ (*One World*. Chennai: Tulika Publishers, 1998, p. 9-16; versta iš tamilų kalbos) feministė rašytoja Ambai iškelia egzistuojančius lyčių ir kastų skirtumus. Skaitant apsakymą universitete, kartą per seminarą kilo smarki diskusija, ar verta apie kastų skirtumus kalbėti vaikų knygoje. Vienas diskusijos dalyvis sakė: „Tai blogi dalykai. Kam apie juos pasakoti vaikams, kad įsitvirtintų jų, nieko apie tai nežinančių, galvose?“ Tačiau jo oponentai, kurie kastų diskriminaciją patyrė patys, tvirtino, kad vaikams būtina žinoti, jog neteisybė egzistuoja ir dabar. Jeigu Jungtinių Valstijų ar Jungtinės Karalystės vaikai to nesupranta, mes turime paaiškinti jiems taip, kaip rasinė neapykanta ar antisemitizmas aiškinami tose kultūrose, kurios jų nepatiria.

Kyla klausimas, kas gali rašyti apie konkrečią kultūrą: tos kultūros atstovas ar kiekvienas, kuris sugeba ją pajusti ir suprasti? Antruoju atveju rašytojo trūkumas tas, kad jis, būdamas pašalietis, yra labiau pažeidžiamas kritikos. Tačiau geram rašytojui tai ne kliūtis. Leidėjų atsakomybė – patikrinti faktų ir tono autentiškumą, pažiūrėti, ar istorija teisinga. Jie atsako ir už tai, ar knygos, pretenduojančios į daugiakultūriškumą, tokios yra iš tiesų, – tam maža europietį, afrikietį ir azijietį vaikus pavaizduoti drauge viename puslapyje. Tačiau leidyba yra verslas, kuriam turi įtakos pasaulinė rinka ir tie, kieno rankose šiuo metu yra svertai. Pastarieji nori žmones paveikti, net ir per vaikų skaitomas knygas.

Tačiau taip neturi būti. Reikia užtikrinti, kad daugiakultūriškumas netaptų kultūrinio imperializmu. Tikrasis daugiakultūriškumas bus įmanomas tik tada, kai pasaulyje knygos ir idėjos judės nevaržomai. Tada ir politinis teisingumas nustos buvęs draudimų sistema. Laimei, šie pokyčiai iš tikrųjų vyksta, nors ir nelabai sparčiai. Žurnale „Mokyklos biblioteka“ išspausdinta Angelos J. Reynolds recenzija (*School Library Journal* 1998, November, p. 70) apie mūsų išleistas indų liaudies pasakas, kuriose, nesistengdami įtikti skaitytojams ne indams, nepakeitėme nė vieno žodžio. Recenzijoje sakoma: „Ši knyga – tai kultūros pamoka, uždeganti ir apšviečianti...“

Pasakų skambesys pažįstamas, artimas, bet sykiu skaitytojas nukeliamas į tolimus kraštus“. Pasaka, kuri visai neseniai buvo atmesta kaip „kultūriškai svetima“, sulaukė tokių atsiliepimų:

„Nuostabi, nepaprasta bhilalų genties iš Madja Pradešo valstijos Centrinėje Indijoje fantazija... Suvokti paslėptą pasakos prasmę padeda stilizuotos, primityvios iliustracijos, kurių sodriame fone dailininkas drąsiai pasitelkia visą spalvų įvairovę... Puiki pasaka suteikė mums didžiulį malonumą, ypač kad tekstų iš tokio krašto rasi toli gražu ne kiekviename liaudies kūrybos rinkinyje“ (Diane S. Marton, *School Library Journal*, 1999, July, p. 89).

Žinoma, daugialypis supratimas taip pat svarbus ir įmanomas. Suaugusieji prie jo dirba sąmoningai, o vaikų privalumas tas, kad jie yra atviri iš prigimties. Neseniai vesdama vaikų rašytojų seminarą, Suniti Namjoshi, viena iš „Tulika“ leidyklos autorių, glaustai aptarė šią plačią idėją kalbėdama apie virtualiąją erdvę kaip apie „bendrą kultūrinę erdvę“, erdvę, kurią užima ne kompiuteriai, o žmonių protai. Kadangi internetas pamažu tampa ta terpe, kurioje evoliucionuoja ir liaudies pasaka, kultūrinis lankstumas ir tarpusavio supratimas darosi vis svarbesni. Toliau apriboti vaikus reikėtų juos luošinti. Mes turime išlaisvinti jų protus.

Straipsnis spausdinamas su *Bookbird: tarptautinės vaikų literatūros žurnalo* (39 (4), p. 38-42) leidimu. *Bookbird* yra IBBY – Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos – žurnalas.

@ Bookbird, Inc., Indiana, JAV, 2001.

Sandhya Rao – vienos iš nedaugelio Indijoje knygoms vaikams leidžiančios „Tulika“ leidyklos Chenajuje redaktorė pati rašanti vaikams. Daugelį metų yra dirbusi žurnaliste. Nuostabą ir gėdą ji patyrė sužinojusi kaip mažai tereikia kad vaikai taptų laimingi ir kiek daug darbo čia turi įdėti suaugusieji.
